

Material osteologic din cercetarea arheologică de la Valea Răii (campania 2004)

*Dr. Claudiu Tulugea**

* Muzeul Județean „Aurelian Sacerdoțeanu” Vâlcea, Râmnicu Vâlcea, România, e-mail: claudiutulugea@yahoo.com.

Abstract: *Osteological material from the archaeological research from Valea Răii (2004 campaign).* The opinions on the piece under study are divided. The discoverers (Mariana Iosifaru and Cristinel Fântâneau) include it in the category of spatulas, as well as the fellow archaeologists who dealt with the industry of hard osteological materials from different parts of the country (Corneliu Beldiman, Costel Ilie, Diana-Maria Sztancs). Our colleague from “Aurelian Sacerdoțeanu” County Museum in Vâlcea launches the hypothesis that it could be a piece for decorating dishes-decorator (Ion Tuțulescu). In the literature of western and central Europe such pieces are included in the category of anthropomorphic idols (Situla Isabelle, Montheil Gerard, Delphine Jabbour-Savalle Blanche Barthélemy de Saizieu). Personally, I believe that we could classify the artifact both in the category of anthropomorphic idols (object of worship, rite and ritual, etc.), and in the category of usual-piercing household object (we could interpret it as the gloving of the opposite end to the sharp one). We believe that the maximum width of 1.4 cm. makes it too narrow for a spatula (the sharp tip would not be justified) and the Starcevo-Criș cultural ceramic archeological context does not know too many ornate decorations in or on the paste of the pots. The existing incisions on the ceramics of the early Neolithic from Valea Răii (the ceramic context in which the piece was discovered) are coarse and irregular. We remain at the stage of simple opinions, and future research will reveal the usefulness of such an object. We believe that the piece remains unique in Romania and in the Balkan area, until new discoveries.

Keywords: artifact, spatula, decorator, anthropomorphic idol, piercing, incision, gloving, ornament, Starcevo-Criș, Valea Răii, Balkan area.

Piesa (Pl. I/1-2) supusă studiului nostru face parte din patrimoniul cultural al județului Vâlcea și este dată în administrarea Muzeului de Istorie. Conform Registrului pentru evidența analitică a bunurilor culturale artefactul aparține colecției Arheologie - Neolitic, cu număr de inventar 916, și are următoarele elemente de identificare:

- Denumire: spatulă (?);
- Descriere: os cioplit și șlefuit, un capăt frumos lucrat celălalt ascuțit;
- Locul, data și autorul descoperirii: Rm. Vâlcea – Copăcelu, 02.09.2004, M. Iosifaru C. Fântâneau;
- Cultura: Starčevo-Criș;
- Materialul: os;
- Dimensiuni și greutate: L 10,35 cm. (?), l maximă 1,4 cm;
- Starea de conservare: bună;
- Proveniența: cercetare SXVI Gr1 Br. 1;
- Documentul de intrare în instituție: P.V. nr. 3/2004;
- Valoarea de intrare conform evaluare în urma cercetării: 10.000 lei (ROL).

Cadrul geografic în care este situl arheologic de la Copăcelu (punct Valea Răii) este situat la 5 km sud-vest de centrul municipiului Râmnicu Vâlcea, de o parte și de alta a DN67 a orașului mai sus menționat și Tg. Jiu, pe terasa aluvionară de pe partea stângă a pârâului Sărata, cu o deschidere largă spre lunca Oltului, având la nord dealuri de tufuri vulcanice de vârstă Dendronian Inferior.

Din punct de vedere al unității geologice, depresiunea getică se prezintă ca o zonă de molasă pericarpică cu depozite cuaternare situate în albia majoră a râului Olt. În această arie predomină alternanțe de marne și argile în care se găsesc și straturi nisipoase-grezoase. Marea bogăție a subsolului o constituie depozitele de sare de vârstă Dendronian Inferior. La 2-3 km de așezarea de la Copăcelu sunt cunoscute zone de circulație a apelor la contactul dintre sare și rocile acoperitoare care generează izvoare sărate.

Istoricul cercetărilor ne arată că prof. D. Berciu realizează un sondaj în curtea fostului SMT, în anul 1960, pentru ca între anii 1962-1964 să facă cercetări arheologice sistematice la care au participat studentul Cornel Mirescu și Gheorghe Petre-Govora.

D. Berciu publică în anul 1966¹ rezultatele sumare ale cercetării, precizând că la Valea Răii materialul arheologic descoperit aparține

¹ Berciu 1966, p.70-72.

neoliticului timpuriu (cultura Starčevo-Criș, cu două nivele de locuire), suprapus de alt nivel aparținând culturii Boian (faza a II-a de început) din neoliticul dezvoltat.

Din cercetările arheologice de atunci, în colecția Muzeului Județean Vâlcea se păstrează 467 de obiecte aparținând culturii Starčevo-Criș, singurul indiciu fiind doar marcajul de șantier care și acela, de cele mai multe ori, lipsește. Tot din timpul cercetărilor de atunci, o parte din obiecte se află în colecția Gheorghe Petre- Govora, în muzeul de arheologie din Băile Govora.

Încadrarea cronologică a descoperirilor de la Copăcelu (Valea Răii), ca și toate referirile ulterioare, sunt datorate sistemului propus de cercetătorul Gh. Lazarovici, devenit practic un adevărat sistem de referință. Datarea cu C 14, realizată pe un eșantion de la Copăcelu-Valea Răii, din vechile săpături (D.Berciu) indică, în date calibrate, 5485 – 5334, conform probei de laborator KN-102, materialul utilizat fiind cărbunele. Cornelia-Magda Mantu², care s-a ocupat de cronologia absolută a neo-eneoliticului, propune încadrarea descoperirilor neolitice timpurii de aici în fazele III-IV ale culturii Starcevo-Criș.

În anul 1969 D. Berciu³, împreună cu M. Iosifaru și S. Purice fac o săpătură de salvare în curtea Căminului Cultural, unde descoperă atât nivelul de cultură aparținând neoliticului timpuriu cât și o locuință Verbicioara, faza finală.

Cercetările au fost reluate în anul 2002⁴, de către M. Iosifaru și C. Fântâneau, când în zonă au fost mutați sinistrații de la Ocele Mari, în urma scufundării Câmpului de sonde II. Cercetările de salvare din anul 2002 au fost făcute la limita de S a așezării în punctele: Centrala Termică, Govil, Drumul 2-2' și Căminul Cultural și au permis realizarea unei stratigrafii. Pe suprafața cercetată s-a putut face delimitarea sitului spre sud. S-a constatat o locuire intensă pe loturile P1, P2, P7, sporadică pe loturile P3, P9, P8, pentru ca pe loturile P4, P5, P6, P10 și P11 să apară stratul de viitură având o grosime ce variază între 0,30 m - 1,90 m, ceea ce a dus la concluzia că probabil în vechime Oltul avea un braț paralel cu matca și forma o serie de insule, dintre care Ostrovenii de astăzi, situat la aprox. 5 km în amonte, dar și Copăcelu, după care revenea la vechea matcă.

² Mantu 1995, p. 215.

³ Berciu 1976, p 175-176.

⁴ Iosifaru, Fântâneau 2004, p. 255-257.

Stratul de cultură neolitică are grosimea de cca. 0,90 m și două nivele de locuire cu bordeie de formă aproximativ rotundă, dispuse probabil în șiruri. Nivelul de cultură neolitică apare la adâncimea de -1,60 m față de nivelul de călcare actual, deasupra sa fiind un strat masiv de viitură. Într-un singur punct, în secțiunea trasată pe Drumul 2-2', la o adâncime cuprinsă între -1,40-1,60 m au fost descoperite câteva fragmente ceramice aparținând culturii Coțofeni, fără a avea însă un nivel de cultură propriu-zis.

În punctul Căminul Cultural, s-au găsit materiale din Epoca Bronzului aparținând culturii Verbicioara, fazele IV-V, dar și un strat de cultură neolitic timpuriu cu două nivele.

Cronologic, descoperirile neolitice se încadrează în fazele IIIB și IVA ale culturii Starcevo-Criș (după cronologia propusă de Gh. Lazarovici) și Cârcea III-IV (Viaduct I-II), după M. Nica. În termeni de cronologie absolută aceasta înseamnă aproximativ 4530+/-75 B.C., fără însă a absolutiza această dată.

În anul 2003-2004 se face o cercetare arheologică sistematică de către M. Iosifaru și C. Fântâneau în mai multe puncte: Curtea fostului SMT, la cca. 20 m est de vechile săpături din anii 1962-1964; pe proprietatea Govil, la cca. 10 m nord de săpăturile din 2002 și proprietățile Sârbu Ana, Colța Ilie, Colța Elisabeta, Nițișor Vasile și Dogaru Ilie, situate la nord de DN Rm. Vâlcea – Tg. Jiu, unde au fost făcute mai multe casete pentru a urmări locuirea din acest sit. S-au putut constata următoarele: așezarea neolitică aparținând culturii Starcevo-Criș se întinde de o parte și de alta a DN Rm. Vâlcea – Tg. Jiu, până în apropierea pârâului Sărata, numai pe terasa joasă a acestuia; locuire sporadică Glina și Gornea-Orlești a fost întâlnită doar la sud de DN Rm. Vâlcea – Tg. Jiu, în S XII/2003; nivel de cultură Verbicioara, fazele I și IV-V, a fost întâlnit în S XII/2003, pe proprietățile Sârbu Ana, Colța Ilie și Colța Elisabeta. Deoarece nivelul pânzei freatice ajunge la -0,50 m la est de Căminul Cultural, a trebuit să se renunțe la adâncimea menționată la casele trasate, pe proprietățile Nițișor Vasile și Dogaru Ilie fără a putea preciza prezența așezării în punctele menționate.

Cercetările arheologice preventive din anii 2004-2007 (M. Iosifaru, C. Fântâneau, C. Tulugea – doar anul 2007) făcute pe mai multe proprietăți, grupate în jurul Căminului Cultural, de o parte și de alta a DN Rm. Vâlcea – Tg. Jiu, au confirmat prezența nivelelor de cultură Starcevo-Criș din neoliticul timpuriu dar și un nivel de locuire Glina și Verbicioara pe proprietățile Gogiu Lucia, Marin Toma și

Belbu Valerian. Materialele descoperite în ultimele campanii de săpături se încadrează în fazele III B –IV A ale culturii Starčevo-Criș.

În anul 2008 se fac cercetari arheologice preventive de către un colectiv format din M. Iosifaru, C. Tulugea și I. Tuțulescu pe str. Ghiocilor, ce face legătura între DN Rm. Vâlcea – Tg.Jiu și Ocele Mari, urmând baza dealurilor tufoase situate la N/E de Căminul Cultural. Cu această ocazie a fost descoperită parțial o locuință Sălcuța în fața locuinței cu nr. 62, resturile unei locuințe Verbicioara I, la 30 m est de pârâul Valea Goruneilor și două locuințe cu material Verbicioara I și IV–V situate la cca. 6 m vest de locuința amintită anterior. Se poate spune că terasa mijlocie a pârâului Sărata a fost locuită numai de purtătorii culturilor Sălcuța și Verbicioara.

În anul 2010, cercetarea arheologică preventivă de pe proprietatea d-nei Cocian Ștefănița, situată pe str. Ghiocilor, nr. 68, a dus la descoperirea unui nivel de cultură aparținând Hallstattului Timpuriu.

La adâncimea de -1,40 -1,60 m a fost descoperită o locuință de suprafață, iar la extremitatea estică a acesteia un mormânt triplu de înhumăție (-1,40 -1,75 m). Cercetarea a fost făcută de M. Iosifaru, C. Tulugea și I. Tuțulescu.

Cercetările de până acum au adus an de an noi informații privind locuirea zonei, din Neoliticul Timpuriu până la începutul primei vârste a fierului. Nu este exclus să apară pe viitor noi elemente și date privind locuirile și din alte epoci.

Contextul descoperirii piesei are la bază zona ce mărginește Drumul Național care leagă Rm. Vâlcea de Tg. Jiu, mai exact mai multe proprietăți grupate în jurul fostului Cămin Cultural și al SMT-ului, în suprafață de aproximativ 8 ha. De precizat că mai jos de această zonă se află Cartierul Sinistraților, ridicat cam în aceeași perioadă, dar care nu a relevat în cercetările arheologice ulterioare nici o descoperire (în Preistorie zona era inundabilă, fiind Lunca Oltului).

Cercetarea arheologică a avut loc în perioada iulie-septembrie 2004. Au fost trasate 3 secțiuni care au fost numerotate în continuarea celor din campaniile anterioare (S XIV, S XV și S XVI). Se pare că din S XIV și S XV nu a fost prelevat material arheologic, toate artefactele descoperite provenind din S XVI. Au fost identificate 5 bordeie și o groapă (menajeră? - au fost găsite fragmente ceramice dispartate) din care au fost prelevate 540 de piese arheologice. Acestea au fost găsite la adâncimi ce variază între 0,70 m și 2,80 m. Piesa supusă studiului nostru a fost identificată în S XVI, Bordeiu 1, alături de alte 65 de piese (fragmente ceramice de picioare de fructieră, buze

de oale, fragmente răzuitoare, lame de silex, funduri de oale, de pahare), la o adâncime cuprinsă între 1,60 m și 1,85 m⁵.

Materialul din care sunt confecționate astfel de piese poate proveni de la mai multe animale ale epocii. Astfel, piesa ar fi putut fi extrasă din metapodii de ovicaprine, de bovine, de cervide. Mai pot fi extrase din os hioid de cal sau părți diafize și epifize de femur⁶. Obținerea materiei brute se făcea prin fracturare în urma percuției directe. Fasonarea se făcea cu ajutorul burinului, abraziunea efectuându-se prin mișcări oblice sau multidirecționale. O piesă asemănătoare (credem noi, deoarece nu i s-a păstrat decât vârful) cu cea supusă studiului nostru a fost descoperită la Negrilești, județul Galați, în anul 2013. Piesa a fost obținută dintr-un metapod distal de ovicaprină, atribuindu-se rolul de spatulă⁷. O altă piesă asemănătoare se află în colecțiile Muzeului Național Brukenthal și a fost găsită în context cultural Petrești la Ocna Sibiului. I s-a atribuit o folosință tot de spatulă⁸. Printr-o analogie asimetrică cu piesa noastră, cele trei piese descoperite la Liubcova, comuna Berzasca, județul Caraș-Severin⁹ reprezintă vârfuri de os fasonate integral, polifuncționale, obținute din metapodii distale de ovicaprine¹⁰. Acestea sunt clasificate IMDA (Beldiman), VNA grupa tipologică I A1,2,3/LBO/IV 16 și aparțin la fel, neoliticului timpuriu, culturii Starčevo-Criș¹¹. Din literatura de specialitate, în arealul balcanic sau în estul Europei nu avem cunoștință de piese asemănătoare celei cercetate aici. În schimb, în spațiul central european dar și cel vestic găsim analogii. Astfel, în bazinul parizian, o piesă asemănătoare este prezentată ca aparținând neoliticului timpuriu, culturii Villeneuve-Saint-Germain¹². Artefactul este obținut printr-o metodă primară de fabricație, abraziune integrală¹³. Din păcate autorii nu ne spun din ce material osteologic provine obiectul, și nici utilitatea acestuia. În Europa Centrală, în bazinul Dunării, avem două piese atribuite Neoliticului Dezvoltat și Final, culturii Rubane. Piesele au fost găsite în Bad-Nauheim (Landul Saxonia), cartierul Nieder Morlen (piesa nr. 7) și Eisleben (Landul

⁵ Registrul pentru evidența analitică a bunurilor culturale.

⁶ Beldiman 2007, planșele 1-6.

⁷ Beldiman, Ilie, Sztancs 2014, p. 16.

⁸ Sztancs 2011, p. 29-30.

⁹ Beldiman 2007, planșa 216 (piesele 1, 2, 3).

¹⁰ Beldiman 2007, p. 80, 89.

¹¹ Beldiman 2007, Tabel 4.

¹² Sidera *et-alii* 2010, p. 9.

¹³ Sidera *et-alii* 2010, p. 11,31.

Hesse piesa nr. 9)¹⁴. Materialul din care sunt obținute este metapod distal de cervidă, autorii încadrându-le la categoria de folosință-figurine antropomorfe¹⁵. În lipsa unui studiu paleontologic nu putem spune din ce material osteologic provine artefactul nostru, dar după părerea biologului instituției ar putea fi de bovidu (Traian Purece). La o cercetare aprofundată cu microscopul BIM 312T al Laboratorului de Restaurare-Conservare din cadrul instituției (Traian Purece, Ovidiu Păraușanu) s-a relevat că piesa are depuneri calcaroase în zona mediană. Nu prezintă striatii, iar șlefuirea s-a făcut longitudinal (Planșa II/1-4 detalii).

Părerile privind piesa supusă studiului nostru sunt împărțite. Descoperitorii (Iosifaru Mariana și Fântâneau Cristinel) o încadrează la categoria spatule, la fel ca și colegii arheologi care s-au ocupat de industria materialelor osteologice dure din diferite părți ale țării (Corneliu Beldiman, Costel Ilie, Diana-Maria Sztancs). Colegul nostru din Muzeul Județean „*Aurelian Sacerdoțeanu*” Vâlcea lansează ipoteza că ar putea fi o piesă de ornat vase - decorator (Ion Tuțulescu). În literatura de specialitate din vestul și centrul Europei astfel de piese sunt încadrate la categoria idoli antropomorfi (Situla Isabelle, Monthel Gerard, Delphine Jabbour-Savalle Blanche Barthélemy de Saizieu). Personal credem că am putea încadra artefactul atât la categoria idoli antropomorfi (obiect de cult, rit și ritual etc), cât și la cea de obiect casnic uzual - străpungător (am putea interpreta ca parte de înmănușare capătul opus celui ascuțit). Credem că lățimea maximă de 1,4 cm. îl face prea îngust pentru o spatulă (nu s-ar justifica vârful ascuțit) iar contextul arheologic ceramic cultural Starčevo-Criș nu cunoaște prea multe decoruri ornate în sau pe pasta vaselor. Inciziile existente pe ceramica neoliticului timpuriu de la Valea Răii (contextul ceramic în care a fost descoperită piesa) sunt grosolane și neregulate. Rămânem la stadiul de simple păreri, urmând ca cercetările viitoare să releve utilitatea unui astfel de obiect. Credem că în România și în arealul balcanic piesa rămâne unicat, până la noi descoperiri.

¹⁴ Sidera, Monthel 2008-2009, p. 14, 15 (Fig.1).

¹⁵ Sidera, Monthel 2008-2009, p. 14.

BIBLIOGRAFIE

Beldiman 2007 – Beldiman Corneliu *Industria materiilor dure animale în preistoria României*, București, 2007.

Beldiman, Ilie, Sztancs, 2014 – Beldiman Corneliu, Ilie Costel, Sztancs Diana-Maria, *Artefacte din materii dure animale descoperite la Negrilești (jud. Galați), în 2013*, în *Danubius*, XXXII, Galați, 2014 p. 9-28.

Berciu 1966 – Berciu Dumitru, *Zorile istoriei în Carpați și la Dunăre*, București 1966.

Berciu 1976 – Berciu Dumitru, *Date noi privind sfârșitul culturii Verbicioara*, în *SCIVA*, 27, 2, 1976, p 171-180.

Iosifaru, Fântâneau 2004 – Iosifaru Mariana, Fântâneau Cristinel, *Râmnicu Vâlcea, jud. Vâlcea, Punct: cartier Copăcelu (Valea Râii). Raport nr. 155, Campania 2003*, în *CCA*, 2004, p. 255-257.

Mantu 1995 – Mantu Cornelia-Magda *Câteva considerații privind cronologia absolută a neo-eneoliticului din România* în *SCIVA*, 46, 3-4, 1995, p. 213-235.

Situla, Monthel 2008-2009 – Situla Isabelle, Monthel Gerard, *Figurines et outils anthropomorphes en os du Néolithique danubien* în *Archeo-Situla* 28-29, Nanterre, 2008-2009, p. 13-28.

Situla et alii 2010 – Situla Isabelle, Delphine Jabbour-Savalle Blanche Barthélemy de Saizieu, *Des migrants d'origine méditerranéenne dans le Bassin parisien au Néolithique ancien : technologie et morphologie de l'industrie osseuse* în *The Arkeotek Journal*, Volume 4, N°1, Nanterre 2010, p. 1-38.

Sztancs 2011 – Sztancs Diana-Maria, *Industria materiilor dure animale în neo-eneoliticul timpuriu din Transilvania. Repertoriu, tipologie, studiu paleotehologic, date privind paleoeconomia. Baze de date* (teză de doctorat), Sibiu, 2011.

1

2

Planșa I – Fotografii de ansamblu

1

2

3

4

Planșa II – Fotografii de detaliu